

דתישכונע

בס"ד

פרשת בהר, תשע"ח, מספר 1267

ארבע מדות ביושבי לפני חכמים – ארבע שיטות בסדר הערכתן יהורם לשם

תלמיד **טיפש** שיושב לפני ת"ח שמע מקרא ומשנה, [מדרש] הלכות ואגדות. כשם שהמשפך מטיל מכאן ויוצא מכאן כך הוא כל דבר ודבר שמטילין באזניו נכנסים מכאן ויוצאין מכאן. ראשון ראשון נשמט והולך לו. (דומה) **למשמרת** כיצד? זה תלמיד **רשע** שיושב לפני חכם ושמע מקרא, משנה, מדרש, הלכות ואגדות. כשם שהמשמרת מוציאה היין וקולטת השמרים כך הוא מוציא את היפה וקולט את הרע (נוסחא א פרק מ).

נמצאנו למדים, כי לדעת האדר"נ המידה הפחותה שבכולן היא המשמרת, המייצגת את התלמיד הרשע, משום שהוציא באופן פעיל את היפה והותיר במכוון את הרע. לדעה זו, עדיף היה לו לתלמיד זה שלא ללמד כלום, מאשר ללמוד ולקלוט את הרע.

רבי מנחם המאירי (פרובנס, 1249-1315), לעומת זאת, נוקט גישה מרוככת יותר, ואינו משתמש בכינויים קשים כלפי בעל המידה הפחותה. ארבע המידות שמנתה המשנה נחלקות אצלו לשלוש מדרגות בלבד: לא גמיר ולא סביר (לא למד ולא הבין), גמיר ולא סביר וסביר וגמיר:

ספוג ... פי' ספוג הוא צמר הים הנקרא איספונג"ה ובולעת כל משקה שנכנס בה כך יש בני אדם שיש להם בית קיבול רחב ומקבלים כל מה שהם שומעים אבל אין להם בחינה לברור מה שהוא העיקר וזה הנקרא **גמיר ולא סביר**. משפך שמכניס בזה ומוציא בזה פירוש משפך הוא שדרך בני אדם לערות בו את היין לבקבוק וכל מה שנכנס למעלה כך יוצא מלמטה כלעומת שבא כן יצא, כך יש תלמידים שהם בהפך אותם שזכרנו שאין להם בית קיבול כלל אלא שומעים ושוכחים לשעתם, וזהו הנקרא **לא גמיר ולא סביר**. משמרת שמוציאה את היין וקולטת את השמרים פירוש משמרת היא שמסננין בה את היין והשמרים נשארים בתוכה, כך יש תלמידים שמקבלים את הפסולת כגון פשטים ושמועות וקצת הגדות דרך שעשוע, ושוכחים את העיקר, וזהו רוב המון העם... ואף זה בכלל **לא גמיר ולא סביר**. נפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת, פירוש במקום זה לא נאמר על נפה סתם שנפה סתם גם היא מוציאה את הקמח וקולטת את המורסן אלא שלא נאמר אלא על הקרויה ביחוד "נפה לסולת", והסולת הוא גס מן הקמח יותר, ועושיין פת יפה מן הסולת יותר מן הקמח, וכן שהמנחות מביאין אותם מן הסולת הגס, עד

בקהילות רבות יקראו השבת¹ את הפרק החמישי של פרקי אבות, שבמרכזו רצף של שש משניות (י-טו), הפותחות ומונות ארבע מידות שונות: באדם, בדעות, בתלמידים, בנותני צדקה, בהולכי לבית המדרש וביושבי לפני חכמים. נתמקד במשנה טו, האחרונה שברצף:

ארבע מדות ביושבי² לפני חכמים: ספוג ומשפך משמרת ונפה. ספוג שהוא סופג את הכל, משפך שמכניס בזו ומוציא בזו, משמרת שמוציאה את היין וקולטת את השמרים ונפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת.

פרשני המשנה כבר עמדו על קיומה של היררכיה בין ארבע המידות; לכאורה נראה כי המידה המובחרת היא האחרונה - הנפה. מאידך, לא ברור כל כך מי היא הפחותה שבהן, ובקרב חכמינו מצאנו דעות שונות. מפאת נועם דבריהם, נביאם כלשונם.

בניגוד למשנתנו, שאינה מדרגת את המידות באופן ברור, המקבילה באבות **דרבי נתן**³ נוקטת מבע שיפוטי, ומכתירה את בעלי המידות הנ"ל בתארים מחמיאים ושאינם מחמיאים כלל:

ארבע מדות ביושבים לפני חכמים יש דומה לספוג. ויש דומה לנפה. יש דומה למשפך. ויש דומה למשמרת: דומה לספוג כיצד? זה תלמיד ותיק שיושב לפני חכמים ולמד מקרא ומשנה, מדרש, הלכות ואגדות. כשם שספוג סופג את הכל כך הוא סופג את הכל. (דומה) **לנפה** כיצד? תלמיד פיקח שיושב לפני תלמידי חכמים ושמע מקרא ומשנה, מדרש, הלכות ואגדות. כשם שנפה מוציאה את הקמח וקולטת את הסולת כך הוא מוציא את הרע וקולט את היפה. (דומה) **למשפך** כיצד? זה

* ד"ר יהורם לשם, מכון מיג"ל והמכללה האקדמית תל-חי.

** מוקדש לחברות ולחברי חוג "עץ הדעת" שבקיבוץ יפתח, שבמחיצתם נרקמה רשימה זו.

¹ בשנים שבהן אסרו-חג הפסח (ויר"ט שני של גלויות) חל בשבת, כמו השנה, ישנן קהילות שמתחילות כבר אז באמירת פרקי אבות (לוח א"י לשנת תשע"ח לר"מ טיקוצ'נסקי, ספר התודעה לר"א כי-טוב, עמ' תפא-תפב). "לוח דינים ומנהגים לשנת תשע"ח" של היכל שלמה מציין, שמתחילים באמירת פרק א' בשבת שאחרי כן, ולשיטתם פרק זה ייקרא בשבת "בחקתי".

² ע"פ מהד' אלבק-ילון. אמנם יש הגורסים "ביושבים".

³ מדרש שראשיתו בא"י בסוף תקופת התנאים והמשכו אל תוך תקופת התלמוד. להרחבה: ע' רייזל, מבוא למדרשים 320-331.

שהוא סופג את הכל – משקין צלולים ועכורים מתוקים ומרים. ואין בכוחו להוציא מעצמו רק ע"י שידחקהו. וגם אז לא יוציא הכל. והנה מה שיוציא יוציא פגום מעורב בטעם הספוג. וכך זה האדם כל מה ששמע מרבו, אומר עליו הן, ואין בכחו לבחון בין אמת לשקר. ומדאינו בעל שכל אין בכחו להוציא לחוץ רק כשידחקהו ע"י רבוי שאלות. ומדאין לו לשון למודים מוציא קצת רק מהדברים ששמע. ויאמרם מבולבלים פגומים בלי טעם: משפך... שמריקין על ידו משקין מכלי אל כלי: שמכניס בזו ומוציא בזו – כך זה יש כח בידו לחזור ולומר לאחרים כל הדברים ששמע מרבו, וזה עדות שהבינים יפה, וגם יש לו לשון למודים ללמד לאחרים, אבל אין כח בשכלו לבחון דבריהם ולהבדיל בין עיקר לטפל. משמרת... שמסננין בה המשקין צלולים: שמוציאה את היין וקולטת את השמרים – כך זה קלט הכל, ובוחן ובודק יפה בכח שכלו ללמד רק האמת קב ונקי, והשאר מבטלו בלבו: נפה... שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת – סולת⁴ הוא היותר דק שבקמח, שנשאר בשולי הנפה ודפנותיה. ובדומה לו מי שהוא עקום השכל, שמהפך בלימודו אור לחושך וחושך לאור, ומטעים לאחרים הטפל, ומניח העיקר [ונ"ל מדצריך ללימוד ב' דברים, שכל ולשון למודים. להכי נקט ספוג, שחסרו לו שתיהן. ומשפך, שיש לו לשון למודים ולא שכל, ומשמרת שיש לו שתיהן ונפה שיש לו שכל ולא לשון למודים, ומוציא ע"י הטפל תחת העיקר].

ויהי רצון שאנו ותלמידינו נזכה למידות המעולות כולן, ונלמד להיות פיקחים, גמירים וסבירים, משובחים מכולם, בעלי שכל טוב ולשון לימודים.

עורך: פרופ' יוסף עופר עורכת לשון: רחל הכהן שיף

הדף השבועי יוצא לאור על ידי הפקולטה למדעי היהדות ולשכת רב הקמפוס

בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
יש לשמור על קדושת העלון

שמעבירין אותו דרך נפה זו, ואותו הקמח דק נקרא אבק מנחות, כך יש תלמידים שלומדים ובוררים לעצמן את העיקר ומשכחים את הפסולת, וזהו המין המשובח שבהם והוא נקרא [גמיר] וסביר (בית הבחירה, אבות).

נמצאנו למדים, שלדעת המאירי, המידה הפחותה שבכולן - "אינו גמיר ואינו סביר" - מיוצגת בעיקר ע"י המשפך. אלא שגם המשמרת, אף היא בכלל מידה זו, שהפסולת שנקלטה אצל התלמיד אין בה חשיבות כלל, והרי היא כאילו איננה.

לעומת הגישה השלילית כלפי המשמרת, שנקטו המפרשים שראינו עד כה, בחר בעל הפירוש למשנה המיוחס לרש"י בכיוון חיובי, ובדבריו טמון מסר חינוכי עמוק:

ספוג. ספוגאז בלע"ז: שהוא סופג את הכל. כך יש תלמיד משובח שלבו רחב לשמוע אבל אינו רחב כל כך שיוכל להבחין בין עיקר לטפל: משפך... שמכניס בזו ומוציא בזו. שכל מה שמכניסים מלמעלה יוצא ממנו מלמטה כך יש תלמיד ששוכח הכל אבל יש תלמיד משובח ממנו שקולט מקצת פסולת, כמשמרת זו של יין שקולטת את השמרים וזולפת את היין, כך יש אדם שמניח את העיקר ועומק ההלכה ומחזיק בידו הטפל. משובח מכולם שדומה לנפה שמוציאה את הקמח במקום שטוחנין ברחיים של גרוסות לצורך סולת למנחות, שאותו קמח שנופל מן הנפה נקרא אבק של מנחות דהוי גרוע ופסולת לגבי מה שנשאר בנפה, שנשרה קליפתן מפני שלתתן במים חוזרין וטוחנין אותן עם אותם גריסין של חטים שנשאר בנפה דק ומוציאין מהן סולת נקיה.

יש לדקדק בדבריו, שמכנה את כל התלמידים והמידות בכינוי "תלמיד משובח" חוץ מן המשפך, שלמרות שבעינינו היא המידה הפחותה, אינו יוצא כנגדה באמירה שלילית. והנה, יחסית למשפך, יש תלמיד משובח ממנו, המיוצג ע"י המשמרת שקולטת מקצת הפסולת. מכאן שלדעת רש"י, מבחינה חינוכית עדיף לקלוט מעט פסולת, מאשר לא לקלוט כלום. האם מכיוון שפסולת השמרים מעורבת גם עם שאריות יין? או מכיוון שהפסולת עצמה איננה פסולת למעשה, שהרי גם פסולת של תורה - תורה היא. כדברי רש"י ראינו לאחרונה בכנס "חדשנות בענף המזון" שהתקיים במכללה האקדמית תל-חי בג' בתמוז תשע"ז (27.6.17). הוצגו בו מוצרי מזון חדשים שפיתחו תלמידי החוג למדעי המזון, ואחד המוצרים שהוצגו היה ה"שמרקי" – חטיף בריאות על בסיס שמרי יין מיובשים, שמקורם בבוצת היין מפסולת היקבים. ללמדנו שגם הפסולת יכולה להפוך ל"סולת".

נסיים בפירושו המקורי של הרב ישראל ליפשיץ בעל ה"תפארת ישראל" (1782-1860, אשכנז). לשיטתו, המבחן למעלתו של התלמיד הוא הפוך משיטת המפרשים שראינו: לא מה נותר בלומד, אלא כיצד מסוגל הלומד להוציא את מה שלמד, ולהעבירו הלאה. ממילא המידה המובחרת לשיטתו היא דווקא המשמרת, שמאפשרת את זיקוקו של חומר הגלם שנקלט, ליין מובחר:

⁴ ולשיטתו הסולת היא הפסולת. וכבר הקפיד עליו הר"ח אלבק בפירושו.